

Csonkolt ujjak az őskőkorban

DR. JÓZSA LÁSZLÓ†

Érkezett: 2014. február 19.

DOI: 10.21755/MTO.2014.057.0004.005

ÖSSZEFOGLALÁS

Az őskőkorban a francia és spanyol barlangokban a művészi alkotásokat készítő ősember kezét is megőrkítette. A franciaországi Gargas és Tibiran barlangban rendszertelen ujjcsonkolódások látszanak, ezzel szemben a Maltravieso barlang kézlennyomatain egyöntetűen a kisujj utolsó két percét amputálták.

Kulcsszavak   **Amputáció; Kéz deformitások; Művészettörténet; Orvostörténet; Őskőkor;**

L. Józsa: Amputated fingers in the paleolithicum

Gargas and Tibiran, apart from the Grotte de Maltravieso, are not the only cave where they had met with hands missing fingers. Gargas and Maltravieso have markedly different characters. In Maltravieso all hands show a uniform deficiency of the last two phalanges of the little finger, while in Gargas ten different patterns are found, combinations achievable by deducting fingers. This variety of 'mutilation', the grouping of hands in separate panels, the pairs of identical hands, and the distribution of red hands relative to black were not followed up by the author. The hands are painted in black, red or less frequently in ochre, particularly visible at close sight, and often grouped in large numbers, the hands provide a spectacular sight for the visitor, and a horrible sight, when it becomes clear, on closer inspection, that many of them are amputated and severely deformed.

Key words: **Amputation – History; Art – History; Hand deformities;
History, ancient; Medical history;**

BEVEZETÉS

A kőkorszaki szinten élő embert sokat foglalkoztatta saját keze és a barlangi festményei között (25.000–30.000 évvel ezelőtt) megőrkítette azt. Nem csak Európában, hanem Afrikában, Ausztráliában, Dél-Amerikában és Mexikóban is találtak sziklákra, vagy barlangok falára készített kézlennyomatokat (5, 6, 8, 11). Természetesen ezek jóval fiatalabbak az európai barlangokban találtaktól, sőt Svédországban a korai bronzkorból (3000–3500 évvel napjaink előtt) származó kézábrázolásokat is felfedeztek sziklákon (6). Az őskorral foglalkozó tudományok nagy rejtélye a szinte megszámlálhatatlan ép és kóros kézábrázolás. Magam a koponyalékelésekkel foglalkozó munkáimban sokszor leírtam, hogy a legősibb sebési beavatkozás a trepanáció. Úgy vélem eddigi álláspontomat revideálnom kell. Az eddig ismert legősibb, megnyitott (és túlélő) koponyájú személy az átmeneti kőkorból körülbelül 8000 évvel napjaink előtt élt. Ezzel szemben a franciaországi és spanyolországi barlangokban ránk maradt kézábrázolások korát 25000–30000 évre teszik (6, 8). Több mint ötven őskőkori barlangban mutattak ki kézábrázolást, azonban tömegesen csak néhány üregben fordul elő. A kéz megőrkítésének többféle módját gyakorolták. Legtöbbször az úgynevezett negatív kézábrázolás fordul elő, amikor az „alkotó” egyik kezét a sziklára tette, a szájába festékkoldatot vett, s azzal körbe fújta kezét. Jóval ritkábban fordul elő a pozitív kézlennyomat, amikor a tenyéri felszínt festékekkel kenték be, s így nyomták a sziklához. Ezek között olyan jó minőségű „alkotás” is előfordul, amelyen az ujjléc-rajzolat is kivehető, vizsgálható (1, 2, 6, 10). Nagy ritkán a falra helyezett kezét körbe rajzolta, vagy karcolta az őseMBER.

Eddig összesen körülbelül 500 kézlennyomat ismert az őskőkori Európából. Ezek nagy része nem ép kezet, hanem csonkolt ujjakat mutat. Számtalan magyarázat született arra, miért csonkolódtak a kőkori ember kezei.

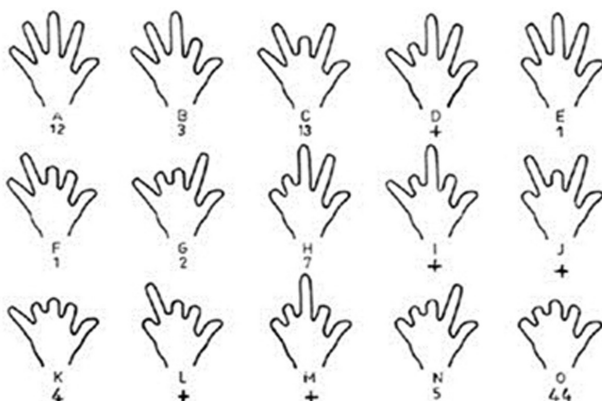
AMPUTÁCIÓ AZ ŐSKŐKORBAN?

Három (két francia, egy spanyolországi) barlangban tömegesen láthatók a falakon csonkolt ujjak.

Gargas barlang

A francia Pireneusokban, a tengerszint fölött 700 méter magasságban található. Mint a geológiai vizsgálatok kimutatták, a közelben hatalmas gleccser helyezkedett el a jégkorszakban. Az első kézlennyomatot 1906-ban fedték fel. Napjainkban összesen 231 kézábrázolást tartanak nyilván, amelyek közül néhány nagyon elmosódott. 136 a bal, 22 a jobb kézről készült (a többről nem állapítható meg melyik oldali). Mindössze 10 ép kéz fordul elő. Nagy többségük egy, vagy több ujjperc hiányát mutatja (1. ábra). Rendkívül változatos csonkoltság figyelhető meg. Egyetlen következetesen megfigyelhető jelenség, hogy a hüvelyk sohasem csonkolt (1, 12).

A kézlennyomatok többsége fekete (143), vörös (80) jóval kevesebb okkersárga (5), sárgásbarna (2) és fehér (1) alapon helyezkedik el (2–3. ábrák). A lenyomatok méreteiből arra következtettek, hogy többségük (156) férfiak, 32 nő, kettő pedig (10 év körüli) gyermek kezét ábrázolja. A gyermek kéz is csonkolódott volt. *Wildgoose* (12) kísérletekkel igazolta, hogy nem behajlított ujjú (ez a lehetőség is felmerült), hanem valóban csonkolt kezekről készültek a negatív lenyomatok.

1. **ábra** A Gargas barlangban talált kézlennyomatok csonkoltóságának sematikus rajza.

2. **ábra** Fekete alapon készült kézlennyomat a Gargas barlangban. A hüvelyk kivételével valamennyi ujjról két-két perc hiányzik.

3. **ábra** Kézlennyomatok a Gargas barlangból. Mindkét kézről a kisujj mindhárom perce hiányzik.

Tibiran barlang

Az előbbi üregtől mindössze egy kilométer távolságban, ugyancsak az egykori gleccser közelében fekszik. A kezek 80%-áról egy, vagy több ujjperc hiányzik.

Maltravieso barlang

Az előbbiektől mintegy 800 km távolságban, Spanyolországban található. Ebben is több mint 100 kézlenyomat maradt fent, ám a csonkolódás egészen más, mint a franciaországi barlangokban. A Maltravieso barlangban valamennyi kéz V. ujjának két utolsó perce hiányzott.

További barlangi ábrázolások

Jó néhány francia és spanyol barlangban fedeztek fel egy-két kézlenyomatot, amelyek között nem csak ép kezek rajza, hanem csonkoltak is akadnak. Legismertebb a Lascaux barlang, amelyben mindössze két amputált ábrázolást fedeztek fel, ám egy véletlenszerűen létrejött lenyomat, amely a talaj agyagában keletkezett (időközben mészréteggel bevonva) is fennmaradt. Ezen is csonkolt ujjú kéz ábrázolódik, jól kivehető egyenes hegvonallal. Az El Castillo barlangban (Spanyolország) viszont csaknem minden kéz ép, mindössze egy-egy ujjperc hiánya ismerhető fel némelyiken (4. ábra). A Pech Merle barlangban (Franciaország) a ló-ábrázolások fölött helyezték el ép kézlenyomatukat az alkotók.

4. ábra Ép kezek az El Castillo barlang falán.

ELMÉLETEK A CSONKOLÓDÁSRÓL

Amióta felfedezték az első csonkolt kézlenyomatokat attól kezdve folyik régészek, művészettörténészek, biológusok, orvosok között a vita, miként keletkezhetek az amputálódott ujjak.

Elsőként Breuil abbé (a barlangi művészet legnagyobb ismerője) vélekedett úgy, hogy valószínűleg a csonkolások, misztikus célból történtek a csonkolások. Mások néprajzi párhuzamok alapján felvetették, hogy a gyász jeleként (a közeli hozzátartozó halálakor), levágták (illetve kiízesítették) egy-egy ujjpercüket. Az etnográfusok egy része a felnőtté avatási rítus részének gondolta az ujj csonkolódását.

Orvosi részről is megindultak a találgatások (2, 7, 9), a teljesség igénye nélkül néhány – valóban számításba jöhető – érdemes megemlíteni. A betegségek közül a scleroderma (előrehaladott stádiuma) okozhatja az ujjpercek elhalását, ám sem ebben a korban, sem az ugyancsak felvetett Raynaud–szindrómában nem egyenes vonalú az amputáció. Az akaratlagos (önkezű, vagy más személy által végzett) amputáció, illetve kiízesítés szóba jöhet, ám nem valószínű, hogy a vadászattól élő jégkori férfiak ujjaink elvesztése miatt alkalmasak lettek

volna élelemszerzésre (6). Egy-egy ujjperc hiánya még nem akadályozhatta eleinket a mindennapi (vadász) tevékenységükben, azonban hiába volt sértetlen a hüvelykujjuk, primitív eszközeik fogására képtelenek lehettek. Felvetődött a leprás mutilálódás gondolata is. Semmi nem szól amellett, hogy abban az időben Európában ilyen gyakori lett volna lepra betegség, továbbá a Hansen–kóros csonkolódás nem egyenes vonalú, hanem a csonk „kihegyeződésével” jár. Ilyet a barlangi ábrák sehol nem mutatnak.

Meggondolható az az elképzelés, amely szerint fagyás okozta a csonkolódást, bár a jelzett területeken nem volt állandóan fagyos a talaj, csak a hosszú telek hoztak erős lehűlést. Nem véletlenül hangsúlyozták a Pireneusokban egykor képződött jégárvákat, akik szerint a mutilálódások nagy része fagyási sérülés következménye.

Az ismételt vizsgálatok ellenére nincs egyetemes álláspontra vonatkozóan, hogy mi okozhatta a csonkolódásokat. A fagyás-sérülés látszik a legvalószínűbbnek, de ennek ellene szól, hogy a mezítlábas lábnyomokon nem hiányzanak az ujjak. Az őskőkor embere (a barlangi leletek tanúsága szerint) gyakorta csonkolódott, de annak okát nem ismerjük.

IRODALOM

1. Hooper A.: Further information on the prehistoric representation of human hands in the cave of Gargas. *Med. Hist.* 1980. 24: 214-216.
2. Janssens P. A.: Medical views on prehistoric representations of human hands. *Med. Hist.* 1957. 1: 318-322.
3. Józsa L.: A kéz kóros állapotai művészeti alkotásokon. *Magyar Traumatológia Ortopédia Kézsebészet Plasztikai Sebészet*, 2011. 54. (4): 289-299.
4. Leroi-Gourhan A.: Les mains de Gargas. Essai pour une étude d'ensemble. *Bul. Soc. Préhistorique Française*, 1967. 64: 107-122.
5. Lhote H.: Sziklafestmények a Szaharában. Budapest, Gondolat Kiadó, 1977.
6. Lundborg G.: The hand and the brain: from Lucy's thumb to thought-controlled robotic hand. Springer. London, 2014. 41-46. p.
7. Luquet G.: Sur les mutilations digitales. *J. Psychol. Norm. Pathol.* 1938. 35: 548-598.
8. Nelson E. C., Manning J. T., Sinclair A. G. M.: Using the length of the 2nd to 4th digit ratio (2D:4D) to sex cave art hand stencils: factors to consider. *Before Farming*, 2006, 6: 1-6.
9. Sahly A.: Geheimniss der Höhlen: Verstümmelte Hände. *Abbotempo*, 1965. 3. (3): 24-30.
10. Snow D. R.: Sexual dimorphism in upper paleolithic hand stencils. *Antiquity*, 2006. 80: 390-404.
11. Wellmann K. F.: New Mexico's mutilated hand. Finger mutilation and polydactylism in North American Indian rock art. *JAMA*, 1972. 219: 1609-1610.
12. Wildgoose M., Hadingham E., Hooper A.: The prehistoric hand pictures at Gargas: attempts at simulation. *Med. Hist.* 1982. 26: 205-207.

Prof. Dr. Józsa László

Péterfy Kórház Baleseti Központ
1081 Budapest, Fiumei út 17.